

A HAZUGSÁG A VILÁGHÁBORÚBAN

HA NEM volna valójában keserű, sőt — a mi szemünkkel olvasva — éppenséggel tragikus tanulság, derűs és szórakoztató olvasmánynak kellene mondanunk a háborús hazugságoknak azt a kis adalékgyűjteményét, mellyel Arthur Ponsonby, az angol parlament tagja, egykor munkáspárti miniszter, mostanában megajándékozta a világot.¹ Ajándék e szerény gyűjtemény, egy független gondolkodású, alapjában véve jókedélyű s megbocsátó szívű ember könyve, korántsem a haragos és a pártérvek korlátái közé zárt szocialistáé. Benne az antantnak propagandahazugságait leplezi le, elsősorban azokat, melyek hazájában jártak szájról-szájra s amelyeknek egyik főfészke Crewe House volt, a Northcliffe-propagandaszervezet hírhedt hadiszállása. De Ponsonby mégsem állítja oktalanul pellengérré angol hazáját. A háborús koholmányt nem látja egyébnek, mint ama nagy emberi gyengeség: a hazugság, egyik szépen fejlett, hatóságilag is buzgón locsolt válfajának s okát és eredetét nem is a hadviselő felek gonoszságában, nem a 'kapitalisztikus és polgári államberendezkedés bűneiben', hanem magának a háborúnak lényegében, sőt végső soron magában az emberben keresi. „Kommt der Krieg ins Land, Gibt Lügen wie Sand“ , írja mottóként könyve élére s a panoptikum kapuja máris feltárul. Rég elfeledett, számunkra egykor sorsdöntő rémségek viaszabui között járunk.

Ponsonby panoptikumában a németeket — s messze mögöttük önmagunkat — úgy látjuk, ahogy közel egy évtizeden át a latin s az angolszász világ látta őket s látott minket: a sátáni gonoszság, vérengzés és pusztítás mozzanataiban. Nem rendszeres könyv ez, hiszen anyaga is alig rendszerezhető. Szerzőnk csupán a hazugságra vadászik s forrását csak azért keresi s leplezi le, hogy a koholmány mivolta nyilván kitűnjék. Számára közömbös, vajjon a hazugság a hivatásos propagandisták műhelyéből kelt-e szárnyra vagy a nép száján született-e, a hadban álló seregnél vagy a klubokban. Ily rendszerezetlen, szinte zagyva összevisszaságban tanulságosabb ez az anyag, mint a háborús propagandák erősen szaporodó történeti és módszertani tárgyalásaiban.² Bár ezek a könyvek is számos tanulságot rejtenek s főként azért fontosak, mert az antant nemzeteit is lassan-lassan felvilágosítják

¹ Falsehood in War-Time Containing an Assortment of Lies circulated throughout. By Arthur Ponsonby, M. P. — London, George Allen & Unwin Ltd, 1928. £192 1.).

² Elsősorban a csikágói Harold D. Lasswell érdekes könyvére célzok: „Propaganda Technique in the World War“ , London, Kegan Paul, New York, A. Knopf, 1927. — Lasswellnél kitűnő bibliográfiai útmutatás is található.

róla, hogy a gyűlöletnek minő mesterséges atmoszférájában éltek *tíz* éven át, erőszakolt rendszerezésük inkább eltávolít az egyedül értékes anyagtól: az adatoktól, mintsem igazán közelít a népek háborús lélektanának megértéséhez. A legjobb propaganda-apparátus éppen az volt, amely nem követett merev sémákat, mint a németeké, hanem egybeszővődött a nép s a sereg mítoszképző, rémhírterjesztő természetes hajlandóságával; egy-egy hírek, mely 'vadon' tenyésztet, a hivatalos propaganda olykor csak szárnyakat adott; máskor a legnemesebb indulatok s a legtisztább tudományosság szegődtek a gyűlöletterjesztés szolgálatába. Ahol az egész világ — a semleges népek is — lelki harcban állott, ott a háborgó ösztönök, érzések és fantáziák nem osztályozhatók kényelmesen disszertációk és kézikönyvek békés kategóriáiba. A háborús hazugságoknak csak irányát látjuk; ezzel jóformán be is érhetjük.

Az ellenségben Sátán lelke lakik s minden hazugság ennek illusztrálását szolgálja; ez a propaganda alapiránya. Háborút viselünk mi is, ő is; vérengzünk s pusztítunk mind a ketten. De benne Sátán dolgozik: Sátán akarta a háborút, mi megnyugodtunk benne; Sátán a pusztításért pusztít, céljai pokoliak, míg a mi háborús céljaink mennyei célok. De mindenekelőtt: a pusztítás módszereiben kell valami egészen lényeges különbségnek rejlenie. Ellenségünk sátánian gyilkol, pusztít, rabol, — mi mindezt nyilván módjával tesszük. Ez a sátáni ellenség ezer pózban vigyorog felénk Ponsonby könyvéből: az antikrisztusi német nép ez, a világ csapása és átka.

Szerbia és Belgium mártíromsága: Ponsonby szerint két fényes propaganda-alkalom, ez a két nagyszerű hazugság áll a világháború, könyvének első lapján.

Szerbiát csak nagynehezen lehetett az angol közvéleménnyel megkedveltetni, Belgium inváziója tehát annál inkább kapóra jött. Az angol közvéleménnyel el kellett feledtetni, hogy Anglia menthetetlenül, szerződésileg, sőt több, mint szerződésileg el volt kötelezve Franciaországnak. El kellett feledtetni Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkoltatását is. Az angolok azt kérték maguktól: mi történt volna, ha hasonló körülmények között gyilkolják meg idegenek a walesi herceget? Csokorba szedett, javarészt szerb adatok igazolják, hogy a szerb kormány valóban tudott a készülő szarajevói merényletről s hogy mindent el kellett követni e korán derengő valószínűség elleplezésére. Az angol közfelfogással, mely voltaképpen „a pokolba kívánta Szerbiát“, el kellett fogadtatni az ártatlanul üldözött „poor little Serbia“, a „gallant army and people“, a hegyszorosokon oroszláncént egymagában küzdő „Heroic Serbia“ mitológiai képleteit. E bennünket: nem kevésbé érdeklő fejezet e sorokkal zárul:

„Nyilvánvaló s nincsen benne semmi kétség, hogy a háború vége felé az angol hadügyminisztériumnak hivatalosan is tudomása volt róla, hogy Dimitrievics, a szerb hírszerző szervezet tagja, a szarajevói gyilkosságának értelmi szerzője volt. 1917-ben Szalonikiben kivégezték, mert kényelmetlenné vált. De mikor a párizsvidéki békék szövegezésére került a sor, a hallgatás összeesküvése fedte be az egész bizonyító anyagot. A megtevesztésnek e szörnyű példáját szerb hazugságként kell osztályoz-

nunk, de oly székében elfogadottá vált, hogy fél Burópa a hazugságban cinkos lőn, s ha a háború folyamán a szövetségesek más külügyminisztériumához eljut vala is az igazság híre, felfedése teljesen lehetetlen volt már. Ha azonban 1914 júliusában az igazság ismeretes lett volna, a brit nemzetnek az osztrák-magyar ultimátumról formált véleménye nagyon is eltért volna az akkori felfogástól.“

Szerbiát Angliában kellett megkedveltetni, Romániát Olaszországban. Ponsonby a Popolo d'Italiának két cikkéből idéz; az egyiket a románok hadüzenete előtt, a másikat a hadüzenet után tette közzé a szerkesztő:

„Végre is fel kell hagyni azzal, hogy a románokat testvérnép gyanánt jelöljük meg. Nem rómaiak ők, bárha ezzel a nemes jelzővel díszítik is magukat. Keverék nép ők a barbár őslakókból, kiket a rómaiak legigáztak s szlávokból, kazárokból, avarokból, tatárokból, mongolokból, hunokból és törökökből, s így könnyen elképzelhetjük, hogy ily eredetektől mily zsványfajzat (gang of rascals) származhatott. A román ma is barbár s igen alacsonyértékű individuum, aki a franciák általános nevetsége közepett majmolja a párizsit. Boldogan halászik zavaros vizeken, ahol nyoma sincs ama veszélyeknek, miket a lehetőség szerint elkerülni kíván, ahogy azt már 1913-ban megmutatta.“

A hadüzenet után írt cikk így szól:

„A románok a legmegkapóbb módon igazolták most, hogy méltó fiai az antik rómaiaknak, akiktől leszarmaztak, éppen úgy, mint mi magunk. Ugyképpen ők legközelebbi testvéreink, akik most azzal a bátorsággal és eltökéltséggel, melyek sajátlagos jellemvonásaik, vesznek részt a latin és szláv fajoknak a német faj ellen vívott harcában... Valóban nem lehetett egyebet várni ama néptől, melynek az a szerencse jutott osztályrészül, hogy a világot egykoron birtoklott latin fajhoz tartozik.“

A háború okaihoz térve vissza: Ponsonby úgy látja, hogy Szerbia lobbantotta ugyan lángra a kanócokat, de a háborúnak valóságos oka nőt nem volt, csupán felidézője. Nem volt oka Belgium megrohanása sem. Adatok igazolják, hogy „Belgium inváziója nem volt váratlan s az angol és francia kormányok morális érzékenységét semmiképp sem sértette. Pompásan felépített s ma már hiteles adatokkal megcáfolt valótlanosság ez“. Mindez egyetlen célt szolgált: Németországnak bűnössé kellett válnia Isten és ember előtt.

Bűnössé és „egyedül felelőssé“. Németország odaültetése a vádlottak padjára: az antant propagandájának mesterműve. Az ellenségnek 'egyedül való felelőssége' egyébiránt ősi mítosza minden háborúnak s ez a leghathatósabb agitációs eszköz a világháborúban is bevált. A háborúnak gazdasági kénytelenségből, túlhajtott fegyverkezésből avagy diplomáciai ballépésekből eredő fiatalításként való józanabb szemléletét, minden ilyen értelmesebb, történetibb és emberibb felfogást, elnyomta a legvonzóbb, mert legprimitívebb formula: a háború egyedüli bűnöse a támadó fél s ez — büntetőjogilag felelős! A versailles-i békeszerződés 731. §-a jogilag formulázza meg ezt a nagy-

szerű világtörténeti balgaságot, melynek mélységeit Ponsonby kissé sekély vizsgálódása nem tudja kellőképp érzékeltetni.

A történelem nagy kataklizmáinak világok elemi összeütközésének okait és okozóit a büntető igazságszolgáltatás eszközeivel keresni s az egyik — rendszerint a vesztes — félben fedezni fel régi játék, mely máig új maradt. Másfélezer évvel Róma bukása után — melyért versenyt vádolták egymást keresztények és pogányok — még friss rügyeket bajt a régi babona: „a háborús vétkeesség“ kérdése ma is komoly államférfiak vitatárgya, nemzetek sorsában döntő vád és érv. E jelentős ponton szerzőnk pillantását mégis elhomályosítja pártállása. A háborúnak, s általában az örök háborúknak okaiért nem mer leszállni a népek gazdasági és erkölcsi életének mélyeire, hogy azok alatt, még mélyebb rétegeződésben felfedezze az emberi természet kiismerhetetlen és kormányozhatatlan titkait. Ő is, mint annyian mások, kényelmesen megállapodik a felszínen észlelhető tüneteknél s a fegyverkezésben találja meg a háborúk nyitját.¹ Hogy e fegyverkezés is talán csak okozat s nem az ok maga, azt szocialista aligha lesz hajlandó elismerni.

Ez azonban nem gátolja meg abban, hogy a mítoszalakulás örök-egyforma útjait elég jól lássa és egyszerűen bár, de helyes ösztönnel ábrázolja. Miután az ellenségben megtaláltuk a gyűlöletes háború „egyedüli okozóját és szerzőjét“, a következő lépés az ellenség bűneinek megszemélyesítése. Tipikus hazugságalkotó folyamat ez is, — örök sablon, mint a többi.

Az antant propagandája és közhiedelme egy vérengző, gonosz, barbárságba sülyedt, sátáni német nemzet élére egy antikrisztusi uralkodót is állított: a Császárt. Némiképp valószínűtlen lévén, hogy a művelt világ közepén egy hatvanmilliós nép, mely még csak az imént is munkás és hasznos tagja volt a nemzetek családjának, emberi érzéseiből teljességgel kivetkezett légyen: Sátánnak személyesen kellett talpraállnia, hogy a bűnök egy testben Összesíthetők legyenek.

II. Vilmos, aki ama soha meg nem tartott potsdami titkos haditanácson¹ már 1914 kora júliusában elhatározta volt Európa lángborítását, a háború négy éve alatt dühöngő örülként szerepelt az antant népeinek közfelfogásában. Nero újjászületett. „Városokat perzselt fel, aggastyánokat és gyermekeket gyilkoltatok, parancsára asszonyokon és leányokon erőszakot követtek el, ártatlan halászokat sülyesztett a hullámsírba, — koronás gonosztevő, akinek ítéletnapján felelni kell majd a Falaba s a Lusitania minden áldozatáért.“²

Az ítéletnek e napja nem késhetett. A háborúnak — ez izgatás szerint — az antant részéről voltaképpen csak egyetlen célja van: ezt az emberi fenevadat kiirtani Európa testéről. Azok az államférfiak, akik a „bűnös császár“ jelszavával éveken át operáltak s akik a felette való ítélkezést még a békeszerződésbe is beléfoglalták, egy percig sem gondoltak rá, hogy frázisuk valaha is tetté válhatna. Hogy szégyenletes kudarctól meneküljenek, nagysietve elfogadták Németalföld

¹ Vesd Össze Pataki György figyelemreméltó cikkét „A háború kiátkozásá“ -ról, Magyar Szemle III. kötet, 71. lap.

² Daily Express, 1915 május 14.

kormányának döntését, mellyel a menekült császár kiadatását megtagadta;¹ szerzőnk azt vallja ez adatok alapján, hogy az angol kormány már régen lemondott a császár felelősségrevonásáról, mikor a nyilvánosság előtt még mindig „a császár felakasztásának“ propagandáját szította.² Ponsonby szerint az angol tömegek felocsúdása a császár bűnösségének blöffjéből, hallatlan csalódás volt s alkalmas rá, hogy a többi háborús jelszóba vetett hitet is egy csapásra megrendítse.

E sátáni ellenségnek tehát minden cselekedete, elsősorban hadviselése is sátáni lesz. A háborús félelem, izgalom és buzgalom megleházában mindenféle egzotikus dudva tenyészik. A szerző szép csokrot kötött ezekből s a csokrot leteszi az utókor asztalára. Politikus, történetkutató, filozófus egyként okulhatnak a lelki és szellemi ragály e tünetgyűjteményéből.

A temérdek tarkánál-tarkább ‘atrocitás’-hazugság kipróbált eszköz a tömegek indulatainak felszítására. A háború második felében született az a monstruózus hiedelem, hogy a németek saját hősi halottaiknak és elesett ellenségeiknek holttestéből hadseregélemezési és haditechnikai célra zsírt főznek s e célra több „Kadaverwertungsanstalt“-ot tartanak fenn a hadban álló seregnél. A történet filológiájának szempontjából nem érdektelen ennek a balgaságnak az eredetét megvizsgálni. Ponsonby adatai szerint Karl Rosnemek, a berlini Lokalanzeiger tudósítójának egy jelentéséből kelt szárnyra a holttetemgyár mondája. A Times 1927 április 16-án röpítette világgá. De már korán ébredezett a rossz lelkiismeret: a Times hamarosan sok levelet kap, melyeknek írói azt kérdik: nincs-e tévedés a szó körül, hiszen „Kadaver“ a németben majd mindig állati tetemet jelent.

Két héttel a Times közlése után elég hosszasan foglalkoztatja a holttetemgyár ügye az angol alsóházat. A vita igen tanulságos. A kormányt képviselő Robert Cecil lord két képviselőnek, McNeillnek és Dillonnak keresztüzében verekszik. Ronald McNeill mindenképp azt kívánja, hogy az angol kormány a holttetemgyár szörnyűségeit koloniális, főként keleti propagandára használja fel. Ez elől Cecil lord kitér: a kormány, úgymond, beéri azzal a publicitással, melyet e hír már amúgy is ‘élvez’. Dillon viszont méltán következtet a kormány ilyen tartózkodásából arra, hogy a fantasztikus hír nincs kellőképp megtámasztva és azt vallja, hogy nemcsak botránnya, de egyenesen nagy kára az országnak, hogy ilyen állítások a korona minisztereinek hitelesítésével elterjesztesnek.

E vita szimptomatikus jelentőségű. Fényesen világlik ki belőle, hogy az angol kormány nem gyártja ugyan a németellenes rágalmakat, de céltudatosan tűri, sőt türelmével hathatósan elősegíti a legképtelenebb vádak meggyökerezését. Cecil lord nem kíván meggyőződni, bár módjában volna, a holttetemgyár koholmányáról s nyugodtan tűri, hogy a debatt ezzel a kínzó, nyílt kérdéssel záruljon:

MR. OUTHWAITE: Szabad-e megkérdenem a nemes lordot, tudatában van-e annak, hogy e jelentések *(közbeszólások)* elterjedése aggodal-

¹ A titkos jegyzékváltás dátumai: 1920 január 16—január 23.

² Lloyd George az alsóházban 1919 július 3-án.

mat és keserűséget keltett olyan brit polgárok szívében, akik fiaikat veszítették el a csatamezőn s akik azt hiszik, hogy övéik teste ily célokra használtatott fel, s nem elégséges ok-e ez arra, hogy a Németországon történtek igazságáról meggyőződést szerezni törekedjék...?

Nem, — mindez non volt elégséges ok reá, hogy hivatalos helyen az igazságot jószándékkal keressék. A szörnyű gyanú jobb propaganda-eszköz volt a könnyen ellenőrizhető igazságnál. 1925-ig kellett életben tartani a rágalmat. Ebben az esztendőben Chatteris angol tábornok egy newyorki előadásában elejtette, hogy a holttetemgyár hazugságát — Kína számára eszelték ki. A feléledt legenda a locarnói békeszellem útját is keresztelte. 1925 november 24-én az angol alsóházban egy interpellációra válaszolva Sir L. Worthington-Evans szinte még ugyanúgy bujkál az igazság elől, mint nyolc évvel korábban hadügyi államtitkár előde, Cecil. Ezt az üszkös sebet végire is ki kellett irtani az angolszász közvéleményből: 1925 december 2-án Sir Austen Chamberlain a német kancellárral egyetértésben végül is a légbepölyíti a holttetemgyárat, melynek „hamis híre, úgymond, remélem* sosem fog feléledni“.

Nyomról-nyomra végig kellett követnünk egy atrocitáshazugság labirintusútját s talán hasznos volt, hogy legalább ennek az egynek nagypolitikai kezelésébe is elmélyedtünk. Csak így alakulhat ki a szemünk előtt a koholmányok „tipológiája“. Egy magában álló s eltorzított eset, — egy félreértett, még gyakrabban: szándékosan félremagyarázott szó, mondat, hír szárnyra kél és belésodródik a háborús hírterjesztés bűvös körébe. Hajtja az ellenséggel szemben érzett gyűlölet; a hivatalos politika, a propaganda, a sajtó terjesztik, bogy a „lelki harcokészséget“ növeljék. E lelki harcokészség ez esetben: ismét csak a gyűlölet. A gyűlölet e körforgásából a koholmány nem tud többet kiszakadni. Mint a Sevillai Borbély calunniája: a suttogó rágalom hamarosan tomboló hazugságföregteteggé erősödik.

Ha a típust egyszer megragadtuk, Ponsonby esetei már könnyűszerrel tipizálódhatnak. „A megcsonkított ápolónőnek“, Grace Hume-nak költött esete — bár a Times már a háború elején, 1914 szeptember 18-án s éppenséggel vezércikkben leplezte le — kiirthatatlan, örök közhelye marad a németellenes izgatásnak; a levágott kezű nőről még a legutóbbi hetekben is hallottam s éppenséggel olyan magyar úrtól, aki a háború alatt Franciaországban internáltan személyesen ismerni vélte az áldozatot! „A levágott karú belga csecsemő“ ugyanígy könnyűcsordító újságcikkekben lázította a világot. Ponsonby most egy egész sor antant tekintélynek, mint Nittinek, Repington ezredesnek, Klotz francia kereskedelmi miniszternek és Mercier kardinálisnak tanúsítványa és adatai alapján bizonyítja, hogy egyetlen esetben sem sikerült ilyen atrocitásnak valóban nyomára is jönni.

„A curbeck loo-i csecsemő“ értelmi szerzője Captain Wilson, a Sunday Times-nek szerkesztője, akkor belga harctéri tudósítója. Lapja mindenáron német „atrocitások“ leírását sürgette tőle s ő szebb üggyhöz illő humorral beszéli el, mint eszelte ki lapja olvasóinak megrikatására a courbeck 100-i csecsemő szomorú meséjét, akit a németek elől menekülő családja a pusztulásra hagyott. A cikk meg-

jelenése után a szerző nem kevesebb, mint ötezer levelet kapott Angliából: mindenki adoptálni kívánta a kisedet s még maga Alexandra királyné is ruhaneműt küldött a számára. Hogy véget vessen a képtelen helyzetnek, a falubeli doktorral való egyetértésben Wilson sürgősen megbetegítette és eltemette a soha e világon nem volt kisbabát.

A fronton küzdő csapatok fantáziája, a legenda szerint, nem éri be az előttük patakokban folyó vérrrel: ellenségeiknek gyermekeket és nőket kell megcsonkítaniok, sőt a legenda mindenképpen ragaszkodik hozzá, hogy foglyul ejtett ellenfeleiket is válogatott kínzásokkal, „illegálisan“ végezzék ki. Az emberi fantázia útjait a háború bizonytalanságai a kiszámíthatatlanba ragadják... Szent Sebestyén története is felújul. A Times, a mindig megbízható és tárgyilagos hírforrás, két ízben is¹ hitelt ad tudósítója értesítésének, mely szerint egy kanadai tisztet Ypres után bajonettekkel feszítettek keresztre a németek. Ezek a történetek természetesen a római birodalom összeomlása és a barbárok inváziói óta öröklődnek nemzedékről-nemzedékre: szunnyadnak, míg az első háború feléleszti őket. A House of Commons-ban elhangzott hivatalos megnyugtató² mit sem használt; a legenda ismét felbukkan 1919-ben. A Nation egy szemtanúnak névvel aláírt levelét közölte ekkor,³ míg végül Captain E. N. Bennett kimutatta, hogy a levél aláírója (E. Loader) nem szolgált soha a Royal West Kent Regimentben, de ha — amint írja — annak 2. zászlóaljában küzdött volna is, a keresztrefeszített tisztet akkor sem láthatta volna a francia hadszíntéren, mert ama bizonyos zászlóalj az egész háború alatt — Indiában volt. Ponsonby amerikai utain is végigkíséri az új Szent Sebestyénmondát. Az amerikai verzió szerint 1918 október 23-án Suippes-ben szemtanuk egy pöre francia leányt találtak a falhoz szegezve, — a németek fölös buzgalmukban a falu temetőjét is feldúlták s a sírokat megrabolták. A „szemtanú“ katonáról a vizsgálat kiderítette, hogy élményét a pittsburghi Sunday Post 1919 szeptember 2-i számából merítette, melyben egy rajz ihlette meg képzeletét. De a német állami levéltár minden földrajzi és kronológiai adatról kiderítette, hogy hamis; németek 1918-ban nem voltak Suippes-ben s az ottani katolikus lelkész is tanúsítja, hogy a temetőnek nem esett bántódása. Mindennek ellenére a színpadra került a monda. Francis Nielson drámát írt belőle⁴ és maga Wilson elnök adta rá áldását.

A Lusitania elsülyesztése a németellenes agitáció egyik hatalmas fegyvere volt. Az igazság e pont körül nehezen lesz kideríthető. Annyi mindenesetre világosnak látszik, hogy a hajó löszert szállított, amit az antant propagandájának természetesen váltig tagadnia kellett. Ezzel szemben a német barbarizmust a lehetőség szerint mélyen „belé kellett ágyazni“ a teuton lélek természetes adottságaiba. Például ékes és kiválóan kamatoztatható bizonyíték lett volna a németek ellen, ha az ártalmatlan utashajó vandál elsülyesztését Németország egy hivatalos „gyűlöletérem“ veretésével és terjesztésével ünnepli meg.

¹ 1915 május 10 és 15.

² 1915 május 12 és 19.

³ 1919 április 12.

⁴ „Duty to Civilisation“ (Kötelesség a civilizációval szemben!) címen.

Az állítólag német földön forgalomban volt érmek közül negyedmillió ilyen érmet terjesztettek — Angliában. Ezeket persze nem Münchenben verték, hanem Newton lord rendelete alapján egy london-west-endi műhelyben, olyan model alapján, melyet egy müncheni fémmunkás készített és amely Németországban soha forgalomban nem volt. Ismét a fent már jellemzett körforgás: azzal, hogy a túloldal gyűlöletének tüneteit monstruózan megnagyítják, lángoló gyűlöletet szítnak innen felől.

A kannibalizmust méltóképp egészíti ki a vandalizmus. A löweni oltárképről bámulatraméltó történetet olvasunk. A béketárgyalások során a belga kiküldöttek Dietrich Bouts-nak német tulajdonban lévő híres oltárképét kártérítés gyanánt követelték a löweni székesegyház részére, melynek oltárát állítólag egy német tiszt megrabolta ugyancsak Bouts-féle képdíszétől s azt az égő — persze a németek által gáládul felgyújtott — könyvtáráépület lángjaiba vetette! A legmeglepőbb az, hogy e mesét úgy látszik még a németek is elhitték s Bouts képét Belgium megkapta. Kártérítésként egy soha el nem szenvedett kárért. Az angol New Statesman 1924 április 12-én ugyanis ezt írta:

„Dietrich Bouts oltárképét sem a németek, sem mások nem vetették a tűzbe. A kép ma is teljesen épen, megvan Löwenben s a németek nem elpusztítói, hanem éppenséggel megmentői voltak. Egy német tiszt mentette meg a lángoktól s átadta a polgármesternek, aki megörzésül a városháza boltíveibe falaztatta be.“

Hogy a szó minden fordításra és koholmányra alkalmas, köztudomású. Bizonyos fokig meglepetés, hogy a fényképpel, a megrögzített igazsággal is vissza lehet élni.

Az 1905 évi oroszországi pogromok Amerikában cirkulált képeiből egy holttetemhegyet az 1915 november 14-én megjelent Le Miroir-ban talált meg Ponsonby e felírással: „A német hordák bűnei Lengyelországban.“ A háború kitörését megelőzően a berlini királyi palota előtt lelkesen tüntető tömegről készült felvétel egy évvel utóbb — 1915 augusztus 21 — jelent meg a Le Monde Illustré-ben ily címen: „A barbárok lelkesedése és öröme“ ; a magyarázat szerint „a hunok“ a Lusitania elsüllyesztése felett érzett örömtől részegedtek meg.

Német tisztok löszeres ládákat vizsgálnak: a War Illustrated (1915 január 30) egy francia kastély kincsesládáit rabolta ki velük. Elesett német bajtársa fölé hajol egy német katona: ugyanez a lap megdönthetetlen bizonyítékként közli a képet arra nézve, hogy a németek az ellenséges holttetemeket kifosztják...

A jó békében, 1914 június 9-én a berlini Lokalanzeiger három lovastiszt képét mutatta be olvasóinak a grunewaldi katonai gátugratáson nyert díjakkal, — serlegekkel és egyéb dísz tárgyakkal. Egy orosz hírlapon át 1915 augusztus 8-án a Daily Mirror-ba jut el a kép. Jóindulatú címe most már ez: „Három német lovaskatona arany- és ezüstsákmánnyal megrakottan.“

Így szép sorjában olvasva e képhamisításokat, mosolygunk rajtuk. Voltak hosszú esztendőik, mikor testi szenvedések és lelki kínok köze-

pett az ilyen újsághírekből és -képekből táplálkozott a magát műveltenek hívő világ s mikor e hazugságok népeket mozgattak s országokat sodortak romlásba. Elakad a lélekzet, ha elolvassuk azt az oldalt, melyet Ponsonby „egy főszerkesztő“ könyvéből („A francia hírlapírás színpalcai mögött“) idéz s amellyel a franciáknak első perctől fogva céltudatos s éppen a valótlanúságra épített propagandamunkáját kívánja jellemezni. Ez az oldala melyből alább néhány kivonatos mondatot idézünk, jól igazolja, hogy amit az angolok néha erkölcsileg lázadva, de mégis túrtek, a tömegek félrevezetése, — az a képmutatást nem szenvedő Franciaországban a háború kitörésétől fogva biztosan szemügyre vett cél, tervszerű és módszeres gyári munka volt:

„Nyomban felismertük,— írja a névtelen újságszerkesztő — hogy nem elég a tömegeket a háborúra feltüzelni és az ellenséget békebontónak, az emberiség legszörnyebb pusztítójának feltüntetni. — Három nappal a háború kitörése után Viviani mindkét kamarával elfogadtatta a „La Maison de la Presse“ című intézményt létrehívó javaslatot és 25 millió aranyfrankot juttatott a Rue Francis 3 alatt létesítendő gigászi épületre.

Ebben a propagandapalotában a földszintől az ötödik emeletig minden egy célt szolgált. A fotokemigrafikus osztályok fa-figurákról készítették a fényképeket és kliséket a levágott kezekről, kitépett nyelvekről, kiszúrt szemekről... Ugyané teremben a Nagy Opera legjobb díszletfestőinek vásznairól készültek a felvételek, melyek hivatottak voltak a németek város- és műemlékpusztításait ország-világ előtt igazolni... A háború tartamára a hazugság hazafiúi erény lett.“

A hazugság mellett nagy szerep jut a „képmutató felháborodásnak“, melyet Ponsonby külön fejezetben tárgyal. Nékünk minden szabad; ha ellenben az ellenség téved a mi utunkra, elvetemült gonoszságát meg kell bélyegezni. A gázháború megindításáért például az angolok a németeket kívánták Isten és ember előtt felelőssé tenni. 1915 áprilisában a The Times még jónak látta hirdetni, hogy „ez az ördögi praktika mélységes felháborodással fog bennünket eltölteni, megkeményíti eltökéltségünket, s az összes fajokat a német névtől való iszonyattal fogja eltölteni...“

A harci gáz szörnyűségeitől való iszonyat, fájdalom, nem volt az antant népeinek egyetlen foglalatossága e téren. A francia hadügyminisztérium már 1914 őszén hivatalos utasítást adott ki a gáz-kézi-gránátok használatáról; a francia Turpin találmányai szakkörökben már régen ismeretesek voltak s a háború vége felé — magának Churchillnek tanúsága szerint — az antant seregek olyan „hihetetlen gonosz hatású“ méreggázokkal tökéletesítették felszerelésüket, melyek ellen a németek védekezni képtelenek lettek volna. A háború tehát azon a harci eszközön fordult volna meg, mely ellen az angolok csak nemrégiben az egész emberiség morális felindulását kívánták sorompóba állítani. Alighanem ma is Anglia vezet a kémiai háborúra való előkészületek terén.

A tengeralattjáró-háborút ugyanez a műfelháborodás fogadta, holott adatok igazolják, hogy Anglia előrelátta s felkészülten várta ezt a harcnevet. Lord Fisher nyilatkozatai legalább ezt tanúsítják.

A szigetország ugyanúgy, sőt később jóval alaposabban is felkészült rá, mint a németek. A „békés városok“ légi bombázása ugyanígy a képmutató felháborodás kliséi közül való. Lord Montagu-ban már 1917 júliusában megvolt a férfias bátorság, hogy a lordok házának padjairól megvallja:

„önmagunkat tévesztjük meg, ha azt hajtogatjuk, hogy London védtelen város, s hogy a németeknek London ellen intézett támadása méltatlan egy civilizált nemzethez. A helyes út az volt, ha a kormány így szólna a polgári lakossághoz; Ez a háború egész nemzeteknek s nem csupán hadseregeknek háborúja s nektek azon kell lennetek, hogy ugyanúgy elviseljétek a háború bajait, mint ahogy a francia s a belga polgári lakosság elviseli...“

Rendkívül sajtóságos, hogy abban a tömegpusztításban, mit háborúnak hívtunk, mily görcsösen ragaszkodott éppen az izgatás az — emberiség bizonyos iskolai normáihoz; ilyen volt például a polgári lakoságnak kijáró kímélet. Az emberi érzéseiből kivetkezett ellenfélnek azt hánytorgatták fel, hogy e normákat nem tartotta tiszteletben. Mindig egyformán hatásos matrica a falu lelkészenek kálváriája és hősi gesztusa; a legendairodalom ismerője könnyűszerrel fedezné fel ez eddig össze nem gyűjtött adalékcsoportban az őskeresténység vértanu-gesztáinak utánezait. Hogy fantázia és sajtó mily kitűnően munkáltak össze, azt éppen egy ‘papi adalék’ mutatja meg. Ha a Ponsonby anyagában vannak egyáltalán fokozatok, ennek az adaléknak fejlődésmentét klasszikusnak kell mondanunk. Szerzőnk kommentárja elnémul, itt csak a szövegek szólnak:

ANTWERPEN ELESETT

1914 november

„Mikor Antwerpen eleste köztudomású lett, a harangok megkondultak“ (t. i. Németországban). *Kölnische Zeitung*

„A Kölnische Zeitung szerint, az antwerpeni papság az erőd bevétele után arra kényszerült, hogy a harangokat megszóaltassa.“

he Matin

„A Le Matin kölni tudósítása szerint azokat a belga papokat, akik nem akartak harangoztam!, mikor Antwerpent bevették, helyükről elűzték.“

The Times

„A The Timesnek Párizs útján szerzett kölni értesülése szerint, ama szerencsétlen belga papokat, akik Antwerpen bevétele után megtagadták a harangoztatást, kényszermunkára ítélték.“

Corriere della Sera

„A Corriere della Sera-nak London útján szerzett kölni értesülése szerint megerősítést nyert, hogy Antwerpen barbár hódítói oly módon büntették meg a szerencsétlen belga papokat, akik hősiesen megtagadták a templomi harangok megkondítását, hogy élő harangnyelvekként, fejjel lefelé, akasztották fel őket.“

*Le Maim*¹

„A „háborús célok“ mitológiája is érdekes tanulmányi anyagot nyújt. A háború önmagában nem lévén igazolható vagy megvédhető, a mez-

¹ Ponsonby i. m. 161. 1.

télén hatalmi célokat — nem volt más cél, mint győzni!—az ‚igazság‘ és az ‚erkölcs‘ leple alá kellett elrejtteni. A Hazugságnak e téren is dús aratása volt.

A leghangosabb jelszavak egyike a „militarizmus ellen való közdelem“ volt. Ponsonby elég könyörtelen primitívséggel mutat rá, hogy hadseregfejlesztéssel nem lehet a militarizmust legyőzni. 1918-tól 1926-ig csak Nagy-Britannia közel negyven milliárd pengőt költött hadseregére! Ez a jelszó — mint a trianoni magyarság más, sokkal közelebbfekvő összehasonlításból tudja s szüntelen tapasztalja — a leghazugabbak egyike volt.

Anglia ezenfelül a ‚kis nemzetek jogaiért‘ is harcolt. Asquith miniszterelnök ezt így formulázta 1914 szeptember 26-án:

„Helyet kell juttatnunk a kisebb nemzetiségek független létének és szabad fejlődésének...”

„Nem szólva a kisebbségekről, melyek stratégiai s nem faji vagy nemzeti alapon megvont határok következtében idegen uralom alá jutottak, — füzi hozzá Asquith szavaihoz Ponsonby — Montegrót eltörölték a földabroszról, bár éppen Montegrónak helyreállítását az angol miniszterelnök külön hangoztatta 1918 január 5-én, — Egyiptom angol okkupációja ma is fennáll, a síretek szigorú francia fenyíték alatt élnek, a riffek kísérlete, mellyel függetlenségüket helyre akarták állítani, kiirtásukra vezetett, Nicaraguát és Panamát az Egyesült-Államok politikai uralmuk alá vetették stb.”

Az antant — jól tudjuk, idehaza is elégszer hallhattuk — a többi közt „a demokrácia uralmáért“ is küzdött s a művelt világ jórészeiben — Magyarországot is idesorolja Ponsonby — a parlamenti uralom komoly veszélyben van.¹ Küzdött az antant a „háborúk kiirtásáért“ is és szerzőnk 1918 óta mégis nem kevesebb, mint tíz hadjáratot jegyez fel. De Anglia mindezért legalább önzetlenül küzdött, mert — mint Asquith, Bonar Law, Lloyd George „ipsissima verba“-ival igazolható — semmikép sem akart területi gyarapodást. A balsors e téren szörnyű megpróbáltatást mért a brit birodalomra, összevéve 1,415.929 négyzetmérfölddel — a lista kilenc tételből áll — volt kénytelen birtokát gyarapítani...!

Ponsonby szerény, egyszerű, majdnem kezdetlegesen kusza könyvecskéje mély tanulságokat rejt. Nemcsak a világháború politikai és eszmei történetéhez ad új szempontokat s közvetve nemcsak a magyar nemzet pusztulását vezeti vissza ideologikus gyökereire. Megélesíti az érzékeket, — jó történetfilológiai iskolázást ad. Aki az elmúlt két évtized nagypolitikai valótlanágaiba elmélyed, az élesebb szemmel fogja megfigyelni napjaink élő történetében ugyanazon erőket. De a meggyőződés, hogy képmutatás és valótlanág a népek életének immansens erőhatalmai, nem lehet gátja egy idealisztikusabb történet szemléletnek. Szent Ágoston dualizmusa örök iránytű: a civitasdiaboli-val izmosán küzd s a végső, az óhajtott cél felé mutat a civitas dei.

BALOGH JÓZSEF

¹ „Something which approaches near to a dictatorship in Hungary. 164. lap.